DE GEBOORTE VAN CHRISTUS IN DE SCHILDERKUNST

Het is bijna niet te zeggen, hoeveel vreugde en troost ten allen tijde de Christelijke Kerstgedachten de menschheid geschonken hebben. En hoeveel poëzie! Is er wel één sprookjesdichter geweest, wiens fantasie iets wonderbaarlijkers, meer geheimzinnigs heeft uitgedacht, dan de geschiedenis van het Hemelsche Kindje en zijn Moeder, van de herders en de Engelen en de Koningen, die door de ster geleid werden —, en hier is meer, oneindig veel meer dan verdichting. Steeds heeft het volksgemoed zich met bijzondere voorliefde in deze poëzie van de geheimen van Bethlehem vermeid. De Muze der Christelijke Dichtkunst heeft voor de kribbe van het Christuskindje haar schoonste wijzen gevonden. We herinneren hier slechts aan het teer-schoone, wijdingsvolle:

„Stille Nacht, heilige Nacht".

Het meest echter heeft de schilderkunst door de eeuwen heen stof gevonden voor grootsche scheppingen in de gebeurtenissen in den stal van Bethlehem. Zonder overdrijving zou men zelfs kunnen zeggen, dat het geboorteuur van Christus ook het geboorteuur is geweest van de Christelijke kunst. Immers in het Oude Testament wordt de uitbeelding der Godheid verboden. Nu echter Gods Zoon in zichtbare gestalte op aarde verschenen was, had het uitbeelden van den Christus als mensch niets ongehoords meer en was de religieuze beeltenis mogelijk geworden.

We spreken van het uitbeelden van den Christus als mensch, doch de kunstenaar, die de geboorte van Gods Zoon op het doek wilde vereeuwigen, kon niet volstaan met het goddelijk kind, dat als geestelijk middelpunt op elk Kerstschilderij de hoofdzaak is, te geven als mensch alleen. Immers, al was het als mensch op aarde gekomen, 't was een God, en dit goddelijke in hem moest de schilder, naast het menschelijke, weten weer te geven. En hier stond hij voor een opgave, die nog nooit voor hem behandeld was geworden. De heidensche kunst toch, die den religieuzen kunstenaars als leerschool en in vele gevallen zelfs ook als na te volgen voorbeeld diende, had een dergelijke moeilijkheid nog nimmer te overwinnen gehad. Het onschuldige, geheimzinnige en bovennatuurlijke, dat het Christuskind eigen was, was vanzelf sprekend nog nooit in haar werk tot uiting gekomen en dus had men zich hier een nieuwe wijze van uiten te scheppen, die zoowel het goddelijke als het menschelijke in het Kind deed uitkomen.

SANDRO BOTTICELLI - „LA VIERGE AU TRÔNE".

Een tweede moeilijkheid moest de kunstenaar overwinnen bij het scheppen der Moederfiguur. Ook in deze vrouw waren twee nooit vereenigde hoedanigheden, n.l. die van Moeder en die van Maagd, vereenigd, saamgesmolten tot één geheel, die beide tot den beschouwer moesten spreken, en zoo stond hij ook hier voor een tweede mysterie, dat aanschouwelijk moest worden gemaakt. Ook hier gold het voor een nieuwe gedachte, die nog nooit behandeld was, een geëigenden vorm te vinden.

Evenals het goddelijk-menschelijke in het Christuskind echter, is het vrouwelijk-maagdelijke in de Moeder een probleem, dat nog nimmer met het penseel is kunnen worden opgelost. Zooals in de uitbeelding van het kind, nu eens de eene hoedanigheid, dan weer de andere te veel naar voren is gebracht, heeft men den eenen keer te eenzijdig Maria als Maagd, den anderen keer te eenzijdig als Moeder uitgebeeld. Toch moeten we als eerste eisch aan een goed Kerstschilderij kunnen stellen, dat het ons niet alleen een gewoon pasgeboren kind voor oogen brengt, maar een kind, waaruit tenminste iets straalt van het goddelijke licht. Dat dit laatste niet alleen kon verkregen worden, door het rond het hoofdje een stralenkrans te schilderen, ligt voor de hand. Dit is slechts een uiterlijk teeken, dat niets doet vermoeden van de ziel. Het goddelijke Kind, de Jonkvrouw-moeder — dat zijn de twee hoofdopgaven die het Christelijke dogma den kunstenaar stelt, die een Christus-geboorte schilderen wil. — De derde op elk Kerstschilderij voorkomende figuur is die van den vader, Jozef. Sommige schilders, zich streng houdende aan hetgeen in den bijbel (waarin hij meer wordt voorgesteld als de pleegvader van het kindeke Jezus en de beschermer van Maria) wordt verteld, plaatsen hem op den achtergrond of ter zijde, vaak in de houding van een die zich verbaast en verheugt tegelijk over hetgeen God aan hem en zijn vrouw gedaan heeft. Anderen daarentegen, meer vrij en minder dogmatisch in hun opvattingen, geven hem als natuurlijk vader en in verband daarmee in de onmiddellijke nabijheid van de Moeder en het kind.

Natuurlijk hebben de oudste schilders (reeds in de catacomben en op Romeinsche sarcophagen uit de vierde eeuw, vindt men de geboorte van Christus, zij het ook op heel primitieve wijze, afgebeeld) zich het meest gehouden aan hetgeen in den bijbel staat geschreven. Zoo vindt men b.v. op heel oude schilderijen het kindeke Jezus steeds stevig in doeken gewikkeld, overeenkomstig de aanwijzing van de Engelen aan de herders: „En dit zij U een teeken: gij zult een kindje vinden, in doeken gewikkeld en liggend in een kribbe". Eerst later, toen men zijn dogmatische neigingen meer door het artistiek gevoel liet overheerschen, is men het Christuskind in een meer natuurlijke en ongedwongen houding, vaak zelfs op den schoot van Maria en geheel onbedekt, gaan weergeven.

Om bovendien de verhoudingen die tusschen ouders en kind bestonden, meer te doen uitkomen, gaf de oudere schilder aan elk der drie hoofdfiguren een houding en plaats, die met ons gevoel en goeden smaak dikwijls in strijd zijn. Lag het kindje stevig in zwachtels gewikkeld in een kribbe, de Moeder werd op de schilderijen en teekeningen der 6e — 15e eeuw meestal voorgesteld als een soort voedster, op eenigen afstand liggend op een polster of matras, terwijl de vader vaak geheel op den achtergrond gehouden werd, waardoor als het ware verzinnelijkt werden de woorden van den bijbelschrijver: ontvangen van den H. Geest, geboren uit de Maagd Maria.

Naast deze drie figuren, treffen we reeds op de oudste voorstellingen van den Kerstnacht vrij regelmatig een os en een ezel aan. Wat deze beduiden moeten, is niet met zekerheid te zeggen. In den bijbel vinden we omtrent de aanwezigheid dezer dieren niets vermeld. Het is echter mogelijk, dat dit in verband staat met een woord van den profeet Isaias, dat zich bij de geboorte van Christus vervuld heeft, n.l.: „Een os kent zijn eigen dommen en de ezel de krib zijns meesters, Israël kent mij niet en mijn volk verstaat niets". — De hierboven beschreven figuren komen op elk Kerstschilderij voor.

Zij zijn er zelfs onmisbaar op. Op de meeste echter vindt men nog bovendien de herders of de drie Wijzen uit het Oosten, die, door een bijzondere ster den weg gewezen, naar Bethlehem zijn getrokken om het kindeke Jezus hun hulde te komen brengen.

Aangezien er echter, wat deze personen betreft, in den Bijbel niets bijzonders staat vermeld, ligt het voor de hand, dat de kunstenaar hier soms zijn fantasie den vrijen loop liet, en zijn zin voor kleurenweelde en kostbare stoffen aan de kleederdracht der drie Wijzen botvierde. Soms zelfs nam de schildering daarvan zoo zeer zijn artistieke aandacht in beslag, dat de eigenlijke drie hoofdfiguren door de behandeling op den achtergrond kwamen.

Bij dergelijke schilders geldt echter de Christus-geboorte slechts als motief en is ze niet het doek. Vaak ook is het thema van den H. Nacht voor den kunstenaar slechts een voorwendsel geweest, om zijn meesterschap in de behandeling van lichteffecten te kunnen toonen.

Aan welke eischen echter een goede Kerstschilderij voldoen moet, om als zoodanig te kunnen gelden, hebben we hierboven reeds duidelijk genoeg aangetoond.

Dat men daarnaast aan de details eveneens veel zorg kan besteden, zonder den hoofdopzet te schaden, is begrijpelijk. Talrijke voorbeelden zouden er trouwens van zijn aan te wijzen.

P. L.